

Київський університет імені Бориса Грінченка
Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра історії України

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-методичної та
навчальної роботи
Олексій ЖИЛЬЦОВ
_____ 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Місто в європейській цивілізації модерної доби»

для студентів

спеціальність: 032 Історія та археологія

рівень вищої освіти: другий (магістерський)

освітня програма: 032.00.01 Історія

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Ідентифікаційний код 02136554
Начальник відділу
моніторингу якості освіти
Програма № 333-1/23
Жильцов
(підпис) • (прізвище, ініціали)
« » 2023 р.

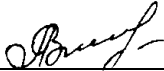
Київ 2023

Розробник: Щербак Віталій Олексійович, професор кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор.

Викладач: Щербак Віталій Олексійович, професор кафедри історії України Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор історичних наук, професор.

Робочу програму розглянуто і затверджено на засіданні кафедри історії України

протокол № 6 від 8 лютого 2023 року

Завідувач кафедри _____ Гедьо А.В.

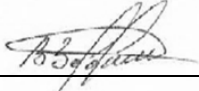
Робочу програму погоджено з гарантом освітньої програми 032 Історія та археологія

_____. 2023 р.

Гарант освітньої програми _____ Гедьо А.В.

Робочу програму перевірено

_____. 2023 р.

Заступник декана _____ Завадський В.М.

Пролонговано:

на 20__/20____ н.р. _____ (_____), «__»__20__р., протокол № _____
(підпис) (ПБ)

на 20__/20____ н.р. _____ (_____), «__»__20__р., протокол № _____
(підпис) (ПБ)

на 20__/20____ н.р. _____ (_____), «__»__20__р., протокол № _____
(підпис) (ПБ)

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Характеристика дисципліни за формами навчання
	Денна
«Місто в європейській цивілізації модерної доби»	
Вид дисципліни	вибіркова
Мова викладання, навчання, оцінювання	українська
Загальний обсяг кредитів / годин	4 / 120
Курс	1, 2
Семестр	2, 3
Кількість змістових модулів з розподілом:	4
Обсяг кредитів	4
Обсяг годин, у тому числі:	120
Аудиторні	32
Модульний контроль	8
Семестровий контроль	-
Самостійна робота	80
Форма семестрового контролю	залік

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«Місто в європейській цивілізації модерної доби» є представлення генези та розвитку міст на території України у XIX – XX ст. в контексті європейської історії міст. Матеріал курсу структуровано у 4 змістових модулі, у яких послідовно висвітлена історія та особливості функціонування українських міст модерної доби. Показано процес виникнення модерного міста, його специфіку та особливості перетворення міст у великі політичні, промислові та культурні центри.

3. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів, тем	Усього	Розподіл годин між видами робіт					
		Аудиторна					Самостійна робота
		Лекції	Семінари	Практичні	Лабораторні	Індивідуальні	
Семестр 2							
Змістовий модуль I							
Модерне місто часів утвердження капіталістичних відносин							
1. Європейське модерне місто XIX – XX ст.	12	2					10
2. Українське модерне місто в період утвердження буржуазних відносин (перша половина XIX ст.)	14	2	2				10
Модульний контроль	2						
Усього	28	4	2				20
Змістовий модуль II							
Модерне місто часів промислового капіталізму (друга половина XIX – початку XX ст.)							
3. Реформи міського управління в підросійській Україні	14	2	2				10
4. Місто як економічний, науковий і культурний центр	16	2	4				10
Модульний контроль	2						
Усього	32	4	6				20
Семестр 3							
Змістовий модуль III							
Модерне місто часів Першої світової війни та Української революції (1914-1921 рр.)							
5. Українське місто часів Першої світової війни	14	2	2				10
6. Місто часів Української революції та визвольних змагань (1917 – 1921 рр.)	14	2	2				10
Модульний контроль	2						
Усього	30	4	4				20
Змістовий модуль IV							
Модерне місто радянської доби							
7. Українське місто періоду непу та сталінської модернізації	14	2	2				10
8. Розвиток європейських та українських міст у добу «холодної війни» 1960-1980-х роках	14	2	2				10
Модульний контроль	2						
Усього	30	4	4				20
Усього за курс	120	16	16				80

4. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль I

Модерне місто часів утвердження капіталістичних відносин

Лекція 1. Європейське модерне місто XIX – XX ст. (2 год.)

1. Вступ, історіографія, джерела.
2. Місто як соціокультурне явище XIX – XX ст.
3. Функції міста.

Ключові слова: *модерне місто, історіографія, джерела, соціокультурне явище, функції міста.*

Лекція 2. Українське модерне місто в період утвердження буржуазних відносин (перша половина XIX ст.). (2 год.)

1. Місто центр адміністративної одиниці Російської імперії.
2. Міста Західної України в імперії Габсбургів.

Ключові слова: *губернський центр, повітовий центр, управління, буржуазні відносини, реформи, Російська імперія, імперія Габсбургів.*

Семінарське заняття № 1. (2 год.)

1. Жалувана грамота містам 1785 р.:
 - а/ Вибори до міського управління;
 - б/ міські урядовці;
 - в/ функції міста.

Література: Грамота на права и выгоды городам Российской империи 21 апреля 1785 г.; *Шандра В.С.* Генерал-губернаторства в Україні XIX - початку XX ст. К., 2005.

Змістовий модуль II

Модерне місто часів промислового капіталізму (друга половина XIX – початку XX ст.)

Лекція 3. Реформи міського управління в підросійській Україні. (2 год.)

1. Передумови та причини міської реформи 1870 р.
2. Зміни в управлінні містом.
3. Міська реформа 1892 р.

Ключові слова: *міська реформа, адміністративна влада, міська*

дума, громадське управління, гласні, міська управа, виконавчі комісії.

Лекція 4. Місто як економічний, науковий і культурний центр. (2 год.)

1. Економічні засади піднесення міського життя: Манчестер, Катеринослав, Одеса.
2. Трансформація міського ринку.
3. Соціальна та національна стратифікація української буржуазії.

Ключові слова: *реформи, промисловий переворот, монопольні об'єднання, Манчестер, Катеринослав, Одеса, ярмаркова та контрактова торгівля.*

Семінарське заняття № 2. (2 год.)

1. Основні засади міської реформи 1870 р.
2. Київська міська дума.
3. Міське самоуправління за положенням 1892 р.

Література: *Александров О.* Вибори і діяльність київської міської думи в 1870-х роках (за матеріалами оглядів Олександра Кониського) // *Юридична Україна.* 2010. № 6. С. 12-16; *Від мурів до бульварів: творення модерного міста в Україні (кінець XVIII-початок XX ст.).* К., 2019.

Семінарське заняття № 3. (2 год.)

1. Катеринослав як центр промислового розвитку.
2. Одеса та Харків в авангарді ринкових відносин.
3. Витоки української буржуазії.

Література: *Герлігі П.* Одеса. Історія міста (1794-1914). К., 1999; *Дорошенко Д.* Євген Чикаленко: його життя і громадська діяльність. Прага, 1934; *Історія Одеси.* Одеса, 2003; *Константинова В.* Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861-1904). Запоріжжя, 2010; *Леонтович В.* Родина Симиренків // *Київська старовина.* 1994. № 5; *Портнова Т.* Міське середовище і модернізація: Катеринослав середини XIX – початку XX ст. Дніпропетровськ, 2008; *Портнова Т.* Вихідці з села у великому промисловому місті: на матеріалах Катеринослава кінця XIX – початку XX ст. Львів, 2010.

Семінарське заняття № 4. (2 год.)

1. Наукове товариство імені Шевченка.
2. Київський архітектурний ансамбль XIX-початку XX ст.

Література: *Кучер Р.В.* Наукове товариство імені Т. Шевченка. К., 1992; *Бондаренко Р.І.* Ніколаєв Володимир Миколайович // *Видатні діячі науки і культури Києва в історико-краєзнавчому русі України: біографічний довідник.* К., 2005; *Головні та міські архітектори Києва 1799-1999.* К., 1999; *Малаков Д.В.* Архітектор Городецький. К., 1999; *Мистецтво України: біографічний*

довідник. К., 1997; *Сіткарьова О.В.* Київська фортеця XVIII-XIX ст. К., 1997; *Слюдікова Т.* Забудова і благоустрій Києва у XIX-XX ст. К., 2009; *Тимофієнко В.* Зодчі України кінця XVIII – початку XX століття: біографічний довідник. К., 1999; *Третьяков А.* Старий Хрещатик і його домовласники. К., 2019.

Змістовий модуль III

Модерне місто часів Першої світової війни та Української революції (1914-1921рр.)

Лекція 5. Українське місто часів Першої світової війни. (2 год.)

1. Українські міста Російської імперії: політичне, економічне, культурне життя в умовах війни.
2. Українські міста Австро-Угорської монархії: політичне, економічне, культурне життя в умовах війни.

Ключові слова: *війна, урбанізаційні процеси, соціокультурне середовище*

Лекція 6. Місто часів Української революції та визвольних змагань (1917 – 1921 рр.). (2 год.)

1. Зміни в міському управлінні революційної доби.
2. Повсякденне життя городян часів Української революції.

Ключові слова: *міське управління, повсякдення, соціокультурний простір мілітаризованого міста.*

Семінарське заняття № 5. (2 год.)

1. Міста Східної Галичини та Буковини в умовах війни та російської окупації.
2. Київ, Одеса, Харків та Катеринослав в умовах війни (порівняльна характеристика).

Література: *Вільшанська О. Л.* Зміни в громадському побуті населення Києва на початку Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. К., 2003. Вип. 6.; Історія міста Харкова XX століття. Харків: Фоліо; Золоті сторінки, 2004; *Кавун М.Е.* Катеринослав – Дніпропетровськ: віхи історичного поступу // Грані. – 2001. № 1. С. 3 – 9.; *Тейлор А. Дж.П.* Габсбурзька монархія 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів, 2002; *Турченко Ф.* Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.). К., 2003.

Семінарське заняття № 6. (2 год.)

1. Київ: політичне, економічне, культурне життя міста в умовах революції.
2. Харків: політичне, економічне, культурне життя міста в умовах революції.
3. Львів: політичне, економічне, культурне життя міста часів визвольних змагань.

Література: *Басара Г.Б.* Українське провінційне місто як політичне та соціокультурне явище в добу Національно – демократичної революції (березень 1917 – квітень 1918 рр.) Автореф. дис. канд. іст. наук. К., 2003.; *Бойко В.М.* Реорганізація міських дум в Україні навесні 1917 р. // Український історичний журнал. 2003. № 4. С. 30.; Історія міста Харкова ХХ століття. С. 6–13, 19–32, 64–66, 85–86.; *Кавун М.Е.* Катеринослав – Дніпропетровськ: віхи історичного поступу // Грані. 2001. № 1. С. 3 – 9.; *Турченко Ф.* Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець ХІХ ст. – 1921 р.). К., 2003.

Змістовий модуль ІV Модерне місто радянської доби

Лекція 7. Українське місто періоду непу та сталінської модернізації. (2 год.)

1. Урбанізаційні процеси в радянській Україні часів непу.
2. Урбанізаційні процеси в радянській Україні в 1930-х рр. «Соціалістичне місто».

Ключові слова: *міжвоєнний період, урбанізаційні процеси, нова економічна політика, сталінська модернізація.*

Лекція 8. Розвиток європейських та українських міст у добу «холодної війни» 1960-1980-х роках. (2 год.)

1. Європейські міста в 1960-1980-х роках.
2. Розвиток українських міст у другій половині ХХ століття.

Ключові слова: *урбанізація, індустріалізація, управління місто, соціокультурний просторі міст.*

Семінарське заняття № 7. (2 год.)

1. Харків – столиця УСРР: політичне, економічне та соціальне життя міста.
2. Сталінська урбанізація в Україні: причини, проблеми, наслідки.
3. Повсякденне життя українського міста часів непу (Київ, Одеса, Харків).

Література: *Гребеннікова О.В.* Міста Донбасу в 20-х роках ХХ ст. // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Вип. 18. С. 149–150.; *Ідріс Н.* Особливості процесу «українізації» різних соціальних груп міського населення УСРР (20 – початок 30-х рр. ХХ ст.) // Український історичний

збірник. Вип. 6. К., 2004.; *Лібер Ю.* Питання національної ідентичності в містах Радянської України в 20-х роках ХХ ст. // <http://www.franko.lviv.ua>.; «Українізація» 1920 — 1930-х років: передумови, здобутки, уроки. К., 2003.

Семінарське заняття № 8. (2 год.)

1. Харків як центр політичного та соціально-економічного розвитку.
2. Львів як центр політичного та соціально-економічного розвитку.
3. Київ як центр політичного та соціально-економічного розвитку.

Література: *Гирич Я.* Урбанізація за планом. Більшість хвороб сучасних українських міст була закладена в добу радянської розбудови другої половини 1950–1970-х років // Український тиждень. № 37 (254). 2012; Історія міста Харкова ХХ століття. Харків, 2004. Історія міста Києва з найдавніших часів до 2000 року : наук.-допом. бібліогр. покажч. у вид. від XVII ст. до 2000 р. : у 3 т., 14 кн. / [редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; уклад. Н. А. Дехтярьова]. Київ, 2009–2010.

5. КОНТРОЛЬ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ

5.1. Система оцінювання навчальних досягнень студентів

Вид діяльності студента	Максимальна к-сть балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3		Модуль 4	
		кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів	кількість одиниць	максимальна кількість балів
Відвідування лекцій	1	2	2	2	2	2	2	2	2
Відвідування семінарських занять	1	1	1	3	3	2	2	2	2
Відвідування практичних занять	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Відвідування лабораторних занять	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Робота на семінарському занятті	10	1	10	3	30	2	20	2	20
Робота на практичному занятті	10	-	-	-	-	-	-	-	-
Лабораторна робота	10	-	-	-	-	-	-	-	-
Виконання завдань для самостійної роботи	5	2	10	2	10	2	10	2	10
Виконання модульної роботи	25	1	25	1	25	1	25	1	25
Виконання ІНДЗ	30	-	-	-	-	-	-	-	-
Разом		-	48	-	70	-	59	-	59
Максимальна кількість балів:						236			
Розрахунок коефіцієнта:						100:236=0,423			

5.2 Завдання для самостійної роботи та критерії її оцінювання

Студенти самостійно до кожної теми обирають одне місто модерного періоду та готують доповідь до 7 хвилин.

Критерії оцінювання – кожна доповідь оцінюється у 5 балів

№ з/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів
1	Глибина і повнота розкриття завдань	2 бали
2	Повнота використання рекомендованої літератури	1 бали
3	Обґрунтування висновків	0,5 бали
4	Грамотність, стиль викладу, оформлення роботи	1 бал
5	Обсяг виконаної роботи	0,5 бал

5.3 Форми проведення модульного контролю та критерії оцінювання

Модульна контроль проводиться у письмовій формі. Студенти отримують три теоретичних питання з тем поточного модуля для відповіді. Максимальна кількість балів за кожну роботу дорівнює 25 балам.

Критерії оцінювання МКР:

№	Опис критерію	Максимальна кількість балів
1	Робота виконана на рівні самостійного творчого мислення на основі ґрунтовного знання проблеми, що висвітлюється, основних понять та категорій, розуміння закономірностей історичного процесу, грамотне, логічно-послідовне викладення історичного матеріалу, вміння пов'язувати його з сучасністю, робити узагальнення та висновки.	20-25
2	Робота виконана на рівні самостійного мислення з елементами творчого пошуку, розуміння студентом основних закономірностей історичного процесу. Допускаються окремі незначні помилки та неточності у висвітленні неосновних аспектів проблеми.	15-19
3	Робота виконана на рівні репродуктивного мислення. Допускаються недостатньо вірні формулювання, окремі незначні помилки у висвітленні основних аспектів проблеми, незнання студентом другорядних понять і категорій.	10-14

4	Робота виконана зі значними помилками, що мають принципове значення в оцінці подій і фактів. Незнання історіографії. Неспроможність студента аналізувати історичний матеріал, робити узагальнення та висновки. пов'язувати історичні події з сучасністю, невірна відповідь на питання. Невиконання роботи.	0-9
Разом		25 балів

5.4 Форми проведення семестрового контролю та критерії оцінювання

Формою семестрового контролю курсу «Місто в європейській цивілізації модерної доби» є **залік**, а тому підсумкова оцінка виставляється за **результатами проміжного контролю**. Результати складання семестрового заліку оцінюється за **двобальною шкалою** («зараховано», «не зараховано») в стобальній шкалі оцінювання, та за шкалою ECTS у відповідності з кількістю набраних балів.

Оцінка «зараховано» виставляється за умови, коли студент **успішно виконав усі види робіт**, передбачені робочою навчальною програмою дисципліни для поточного контролю і набрав при цьому **не менше 60 балів**. У разі невиконання певних обов'язкових видів робіт з об'єктивних причин, студенти мають право виконати їх і прозвітувати в термін до останнього семінарського заняття. Час та порядок виконання і звітування визначає викладач.

Якщо за результатами проміжного контролю під час вивчення навчальної дисципліни студент **набрав менше 35 балів**, то для одержання заліку він має **пройти повторний курс** вивчення даної навчальної дисципліни.

5.5 Шкала відповідності оцінок

Рейтингова оцінка	Оцінка за стобальною шкалою	Значення оцінки
A	90 – 100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу з можливими незначними недоліками
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов’язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69-74 балів	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
FX	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
F	1-34 балів	Незадовільно з обов’язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

6. Навчально-методична картка дисципліни

Разом: **120 год.**, з них: лекції (16 год.), семінарські заняття (16 год.), самостійна робота (80 год.), модульний контроль (8 год.).

Модулі (назви, бали)	Змістовий модуль 1		Змістовий модуль 2		Змістовий модуль 3		Змістовий модуль 4	
	Т.1	Т.2	Т.3	Т.4	Т.5	Т.6	Т.7	Т.8
Лекції (теми, бали)	Л. 1 (1 б.)	Л. 2 (1 б.)	Л. 3 (1 б.)	Л. 4 (1 б.)	Л. 5 (1 б.)	Л. 6 (1 б.)	Л. 7 (1 б.)	Л. 8 (1 б.)
Семінарські заняття (теми, бали)		С.1 (11 б.)	С.2 (11 б.)	С.3-4 (22 б.)	С.5 (11 б.)	С.6 (11 б.)	С.7 (11 б.)	С.8 (11 б.)
Самостійна робота (теми, бали)	СР до Т.1 (5 б.)	СР до Т.2 (5 б.)	СР до Т.4 (5 б.)	СР до Т.5 (5 б.)	СР до Т.7 (5 б.)	СР до Т.8 (5 б.)	СР до Т.9 (5 б.)	СР до Т.10 (5 б.)
Модульний контроль (бали)	МКР 1 (25 б)		МКР 2 (25 б)		МКР 3 (25 б)		МКР 4 (25 б)	
Підсумковий Контроль	Залік							

7. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

1. *Вільшанська О.Л.* Повсякденне життя міст України кін. XIX – початку XX ст.: європейські впливи та українські національні особливості. К., 2009.
2. *Герлігі П.* Одеса. Історія міста (1794-1914). К., 1999.
3. *Голубець М.* Начерк історії українського мистецтва. Львів, 1992.
4. *Гуржій І., Гуржій О.* Купецтво Києва та Київщини XVII-XIX ст. К., 2013.
5. *Доценко А.І.* Географічні особливості процесів урбанізації на Україні (XIX-XX ст.) // Український історико-географічний збірник. Вип.2. К., 1972.
6. Історія Києва в 3-х томах, 4-х книгах. Київ, 1986. Т. 2-3.
7. Історія Львова в 3-х томах. Львів, 2007. Т.3.
8. Історія Одеси. Одеса, 2003.
9. *Константинова В.* Урбанізація: південноукраїнський вимір (1861-1904). Запоріжжя, 2010.
10. *Портнова Т.* Міське середовище і модернізація: Катеринослав середини XIX – початку XX ст. Дніпропетровськ, 2008.
11. *Портнова Т.* Вихідці з села у великому промисловому місті: на матеріалах Катеринослава кінця XIX – початку XX ст. Львів, 2012.
12. *Прищепя О.П.* Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст. Рівне, 2010.
13. *Третьяков А.* Старий Хрещатик і його домовласники. Київ. 2019.
14. *Шандра В.С.* Генерал-губернаторства в Україні XIX - початку XX ст. К., 2005.
15. *Шляхов О.Б.* Україна на шляху до індустріального суспільства (друга половина XIX – початок XX ст.). Дніпропетровськ, 2010.
16. *Алфьоров М. А.* Урбанізаційні процеси в Україні в 1945–1991 рр. Донецьк, 2012.
17. *Басара Г.Б.* Українське провінційне місто як політичне та соціокультурне явище в добу Національно – демократичної революції (березень 1917 – квітень 1918 рр.) Автореф. дис. канд. іст. наук. К., 2003.
18. *Бойко В.М.* Реорганізація міських дум в Україні навесні 1917 р. // Український історичний журнал. 2003. № 4.
19. *Вільшанська О. Л.* Зміни в громадському побуті населення Києва на початку Першої світової війни // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. К., 2003. Вип.6.
20. *Вільшанська О. Л.* Повсякденне життя міст України кінець XIX – початок XX ст.: європейські впливи та українські національні особливості / О. Л. Вільшанська. К., 2009.
21. *Верменич Я. В.* Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. К., 2011.
22. *Гирич Я.* Урбанізація за планом. Більшість хвороб сучасних українських міст була закладена в добу радянської розбудови другої половини 1950–1970-х років // Український тиждень. № 37 (254). 2012.
23. *Гогохія Н.Т.* Урбанізаційні процеси в Донбасі в 30-х рр. XX ст. // Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє. С. 310–

326.

24. *Гребеннікова О.В.* Міста Донбасу в 20-х роках ХХ ст. // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Вип. 18. С. 149–150.
25. *Грицак Я.* Історія двох міст: Львів і Донецьк у порівняльній перспективі // Україна модерна. Спеціальний випуск. Київ-Львів, 2007.
26. *Ідріс Н.* Особливості процесу «українізації» різних соціальних груп міського населення УСРР (20 — початок 30-х рр. ХХ ст.) // Український історичний збірник. Вип. 6. К., 2004.
27. Історія міста Харкова ХХ століття / О. Н. Ярмиш, С. І. Посохов, А. І. Епштейн та ін. Харків: Фоліо; Золоті сторінки, 2004.
28. *Кавун М.Е.* Катеринослав – Дніпропетровськ: віхи історичного поступу // Грані. 2001. № 1. С. 3 – 9.
29. *Кузіна К. В.* Особливості урбанізаційних процесів у Донбасі в 50-80-х рр. ХХ ст. / К. В. Кузіна // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Сер. : Історичні науки. 2009. Т. 94. Вип. 81. С. 68-74. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdui_2009_94_81_15.
30. *Лібер Ю.* Питання національної ідентичності в містах Радянської України в 20-х роках ХХ ст. // <http://www.franko.lviv.ua>.
31. *Лінднер Р.* Підприємці і місто в Україні. 1860–1914 рр. Індустріалізація і соціальна комунікація на Півдні Російської імперії. К. - Донецьк, 2008.
32. *Мовчан О. М.* Повсякденне життя робітників УСРР. 1920-ті рр. К., 2011.
33. *Петришин Г.* Порівняльний аналіз урбанізаційних процесів у Галичині та інших землях Австрійської імперії // Історичне картознавство України. Зб. наукових праць. Львів, Київ, Нью-Йорк, 2004. С. 353–359.
34. *Портнова Т. В.* Міське середовище і модернізація: Катеринослав середини ХІХ – початку ХХ ст. Дніпропетровськ, 2008.
35. *Турченко Ф.* Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець ХІХ ст. – 1921 р.). К., 2003.
36. «Українізація» 1920 - 1930-х років: передумови, здобутки, уроки. К., 2003.
37. *Чорний Д. М.* Харків початку ХХ століття: історія міста, долі людей. Харків, 1995.
38. *Чорний Д. М.* Соціально-економічний розвиток міста Суми на початку ХХ ст. // Сумська старовина. 2005. № ХVІ – ХVІІ. С. 119 – 125.
39. *Чорний Д.М.* По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.). Харків, 2007.